

Философия және саясаттану факультеті
Дінтану және мәдениеттану кафедрасы
Дінтанулық зерттеулер және экспертиза орталығы

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
Факультет философии и политологии
Кафедра религиоведения и культурологии
Центр религиоведческих исследований и экспертиз

Al-Farabi Kazakh National University
Faculty of Philosophy and Political Science
Department of Religious and Cultural Studies
Centre of Religious Research and Expertise

«Дінтану» мамандығының 20 жылдығына арналған
«ДІНТАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ОНЫҢ
ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

16 қараша 2019 жыл, Алматы қ.

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции
«СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
РЕЛИГИОВЕДЕНИЯ», посвященной
20-летию специальности «Религиоведение»

16 ноября 2019 года, г. Алматы

PROCEEDINGS

of International Scientific and Practical Conference
“RELIGIOUS STUDIES: CURRENT STATE AND
DEVELOPMENT PERSPECTIVES”
devoted to 20 th anniversary of Religious Studies educational program

November 16, 2019, Almaty

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

духовными учебными заведениями в рамках программы «Баркамол авлод» (*Всесторонне развитое поколение*).

Уделяется большое внимание использованию технических средств в процессе обучения, постоянно укреплялась материальнотехническая база. В каждом учебном заведении начали функционировать компьютерные классы, в которых студенты овладевают современной компьютерной техникой.

Начиная с 2002/03 уч. г. проводится единая олимпиада по всем предметам, что стимулирует рост интереса студентов к научным и учебным дисциплинам.

Важно отметить придание нового мощного импульса вопросам обеспечения социальной стабильности, сохранения истинной сути и содержания священной религии ислам, сохранения и изучения богатейшего религиозно-духовного наследия великих предков после прихода к власти нового президента Узбекистана Шавката Мирзиёева.

Глава государства наряду с расширением международного сотрудничества и укреплением межнационального согласия и религиозной толерантности в обществе уделяет особое внимание повышению уровня знаний народа об истинной сути и содержании религии, а также необходимости посредством жизненных и действенных примеров прививать молодежи здоровое отношение к религии.

«Важнейшей задачей мы считаем довести до широкой мировой общественности подлинно гуманистическую суть Ислама. Мы чтим нашу священную религию как средоточие исконных ценностей. Мы решительно осуждаем и никогда не примиримся с теми, кто ставит нашу великую веру в один ряд с насилием и кровопролитием. Ислам призывает нас к добру и миру, сохранению подлинного человеческого начала», - подчеркнул Ш. Мирзиёев, выступая на недавней 72-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН.

Изменения в государственной политике в отношении религии, а также коренные перемены в образовательной сфере позволили решить широкий круг вопросов, связанных с совершенствованием системы исламского образования в Узбекистане.

Литература:

1. Управление мусульман Узбекистана (на узбекском, английском, русском, арабском языках). - Ташкент, 2014. - С. 78-93

Тунгатова Ү.А.

аға оқытушы

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ АЛҒАШҚЫ АҒАРТУШЫЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Қазақ ағартушылары өз еңбектерінде оқу-ағарту және тәрбие мәселесіне айрықша тоқталады. Медреселерде жүргізілетін діни оқу қазақтардың мәдениет пен білімге деген қажеттілігін қанағаттандыра алмады. Мектептер мен оқу орындарын кеңейтіп, оларды басқа негізге сүйеніп қайта құру қажеттілігі туындады.

Қазақтың ұлы ағартушыларын сөз еткенде, алдымен Шоқан, Ыбырай, Абай сияқты ислам діні қазақ даласына кеулеп еніп келе жатқан ХІХ ғ. ІІ-ші жартысында өмір сүріп, қазақ халқының тарихын зерттеп зерделеуге үлкен үлес қосқан, мәдениетіміз бен рухани өміріміздің ұлағатты ұстаздары саналатын ғұламаларды атаймыз. Олардан қалған өшпес рухани мұралардың арасында ислам діні жөніндегі пікірлері, көзқарастары бүгінгі ұрпақтың назар аударуына әбден тұрарлық деректер болып табылады.

Шоқанның еңбектерінен оның Ислам дінінің тарихын және оның қазақ жеріне қалай тарағанын жете білгенін аңғаруға болады. Ол мұсылманшылдықтың орнығуын өз шығармаларында аса бір білгірлікпен талдайды. Шоқан өз басы діндар болмаған, тіпті дін туралы наным-сенімге сын көзбен қараған адам екені мәлім. Оның рухани бейнесі, қоғамдық

ой санасы қалыптасып келе жатқан кезде қазақ жеріне Ислам діні әлі тарап кеткен жоқ болатын. «Мұсылмандық әзірше біздің сүйегіміз бен қанымызға сіңіп бола қойған жоқ. Қазақтардың арасында әлі Мұхамедтің атын білмейтіндер көп... қасиетті Нестор заманында Русьте болған сияқты, енді біздің сахарада да қазір қос дін дәуірі болып жүр», - деп жазады ол [1].

Расында, Шоқан, Абай, Ыбырай тұсында Ислам дінін таратуға патша өкіметі, жергілікті ел билеушілер, сондай-ақ қожа-молдалар тарапынан орасан мол күш-жігер жұмсалып жатқанымен, ол әлі қазақ жеріне қанат жайып үлгермеген еді. Бірақ бұл тұста қазақ арасына Ислам дінін насихаттау қарқынды да қарымды жүргізіле бастаған еді. Оған патша өкіметі де мүдделі болды. Мақалада осы жайыттарға қатысты тұжырымдамалар беріледі.

Ислам дінінің қалай таралғанына назар аударып келіп, Шоқан оның қазақ жеріне үш жақтан оңтүстіктен, солтүстіктен және батыстан енгендігін айтады. Оны насихаттауға Ираннан, Орта Азиядан және Қазаннан шыққан қожа молдалар ат салысқандығын. Әсіресе татар молдаларының белсенділігі күшті болғандығын айтады.

Шоқан Ислам діні ғылым мен білімді дамытуға жол бермейді, бөгет болады, кесірін тигізеді деп есептеді. «Мұсылмандық пен білімділік – қарама-қарсы, бір-бірімен қатыспайтын, бірін-бірі теріске шығаратын ұғымдарға саяды» – деді.

Шоқан діннің, әсіресе, қазақ даласына татар және Бұхара молдаларының тартып жүрген діни қағидаларының халыққа тигізіп жүрген зиянын баса айтады. Қазақ жұртына бұл молдалардың айтып жүрген уағыздары «ой мен сезімнің дамуын тежейтін өлі схоластикадан басқа ештеңе әкелмейді», – деп көрсетеді [2].

Сонымен бірге ол XIX ғ. орыстың кейбір зиялыларының тарапынан қазақтың мұсылманшылыққа беріліп кете қоймағынын көріп, оларды христиан дініне тарту әрекеттерінің болғанын айыптады.

Шоқан қазақтардың ой- санасын діннің қандай да бір түрінен аман сақтауды қалады. Ол туған халқының діни фанатизмге салынбай, салиқалы, салауатты өмір кешкенін көргісі келді.

Бұл тұста қазақ елінің болашағы, бағыт-бағдары қандай болу керек деген сұрақ қазақтың зиялылары мен көзі ашық азаматтарын қатты толғандыруда еді. Мұсылмандық Шығысқа бет бұру дұрыс па, немесе Батысқа бағыт ұстап орыспен болған дұрыс па, осы сұрақтарға халықымыздың келешегі үшін жақсылығы мол жауап табу керек болды. Бұл туралы Шоқан «Қазір ескі мен жаңаның арасында бірден байқала қоймайтын, бірақ өте қатал күрес жүріп жатыр. Бірі – мұсылмандық Шығысқа, екіншісі – орысқа еліктейді», - деп жазды [3].

Шоқан қазақтың озық ойлы азаматтарының алдына өмірдің өзі қойып отырған өте келелі сұраққа бірден бір дұрыс жауап берді. Ол орыс мәдениетінің озық үлгілерінен үйренудің қажеттілігін айта отырып, «тым қазақшыл», «тым шығысшыл» немесе «тым орысшыл» болмай Батыс пен Шығыстың ең жақсы, көңілге қонымды жақтарын алудың қажеттігін ашып айтты. Ол ұлттық қасиетті ұлтшылдық астамшылықтан жоғары қойды.

Шоқанның дін жөніндегі көзқарастарын қазақтың ұлы ағартушысы Ыбырай жақсы білді. Ыбырай да Шоқан сияқты қазақ халқының тарихы мен тағдырына мықтап көңіл бөлді. Ыбырай ұлы ағартушы болды. Егер оған дейін қазақ жерінде мұсылман мектептері арқылы діни оқу өріс алса, Ыбырай азаматтық мектептер ашып, онда қоғам дамуының, әлеуметтік өркендеудің, тұмыс-тіршіліктің қажетін өтейтін ғылым негіздерін оқыту ісін жолға қойды.

Ыбырай Ислам дінінің қайшылықтарын әшкерелеуге, оның қажеттіліктерін көрсету сияқты мұсылманшылдықты айыптайтын әрекетке барған жоқ. Ол бүкіл әлемді, табиғатты жаратушының жаратқанына шек келтірген де емес. Бірақ ол Ислам дінін уағыздаушы, насихаттаушы, таратушы адамдардың арасында дүмше молдаларға, дүмбілез, сауаты жоқ солақай діндарларға ашық қарсы шықты. Ал Ыбырай заманында мұндайлар өте көп болды. Әсіресе білімі кем, берекесіз дүмше молдалар қазақ жеріне қаптап кетті. Бұл молдалардың арабша оқытудағы өрескелдіктеріне қазақтан шыққан азды-кемді көзі ашық зиялылар жаны түршіге қарсы шықты.

Ыбырай азаматтық ғылым, біліммен бірге діннің ғылыми негізін, тарихын жақсы білген. Ол өзінің бұл саладағы білімінен «Мұсылманшылдықтың тұтқасы» («Шариғат-ул-ислам»)

деген қазақша кітап жазған Татар, түрік т.б халықтар аят, хадистің мұқтаж, керекті бұйрықтарын өз тіліне көшіріп, түсінетін кітаптар шығарып, діннің ғылымын жұрттарына жайды. Бірақ біздің қазақ тілінде әркім түсініп оқып немесе біреу оқыса, тыңдаған қара халық түсініп отыратын бірде бір кітап жоқ. Сол себептен жалғыз кітап таныған молдалар болмаса көп қара халық өзінің діні не екенін де кәміл түсінбейді. Мұны көріп біз... Қарындас, халқымыз қазақ жұртына пайда келтірмек ниетпен һәм қараңғы туғандарымызды түсінік тілмен өзінің дінін түсіндіру үшін бұл кітапты жазуға кірістік» -деп, бастаған ол кітаптың алғы сөзінде.

Ыбырайдың «Мұсылманшылдықтың тұтқасы» («Шариғат-ул-ислам») кітабын жазып шығаруына екі түрлі жағдай себеп болды: біріншіден, сол заманда қазақ ауылдарында оқытылатын діни кітаптар «Иманшарт», «Кәлем шариф», «Әптиек» т.б) араб тілінде жазылғандықтан, оның мазмұнын не молда, не оқушы түсінбей құрғақ жаттаумен болды. Ал діни оқулықтардың мазмұнын жете түсінбеген дүмше молдалар шариғат қағидаларын өздерінше бұрмалап теріс түсініктер беретін. Ыбырай ислам дінінің аяттарындағы адамгершілік, иманжүзділік, қайырымдылық қағидаларын өзінің педагогтық көзқарасына негіздей отырып түсіндіруді көздеді.

Екіншіден, XIX ғ. II-жартысында қазақ даласына тараған әдеби кітаптардың бәрі дерлік Қазан, Уфа қалаларында басылып шыққандықтан және оларды жинап бастырып шығарушылар ағайындар Каримов, Бороновский сияқты татар оқығандары болғандықтан, олар қазақ әдебиетінің үлгілеріне татар тілін араластырып, тіл шұбарлауға белсене кірісті. Ал Шоқан, Ыбырай, Абай сияқты қазақтың ойшыл ұлдары ұлт тілінің тазалығы үшін күресті.

Бұл жөнінде Шоқан «орыс халқының византиялық дәуірді өткені тәрізді, татар дәуірін бастан кешіру сияқты қатерлі белес тұр» – десе, Ыбырай «Мұсылманшылықтың тұтқасы» атты еңбегінің кіріспесінде «...біріншіден қазақ жастарының дін жөніндегі түсініктері теріс бағытқа түсіп кетпеуі үшін, ал екіншіден, қазақ арасында жазба татар тілінің орынсыз етек алуына жол бермеу үшін осы оқу құралын құрастыруға кірістім» – дейді [4].

Ыбырайдың бұл кітабының құндылығы, біріншіден, мұсылман дінінің шариғат заңдарына ана тілінде түсінік беруі болса, екіншіден діни терминдердің мән-мағынасын ашуға зер салуында, үшіншіден (ең бастысы) шариғат заңын өмір тіршілігімен, адам тәрбиесімен тығыз байланыстыра талдауында болып отыр. Ол діннің өзін тәрбиенің құралы деп қарады. Мысалы, Ыбырай осы кітаптың кіріспесінде «Имансыз еткен жақсылықтың пайдасы жоқ... мәселен, біреу намаз оқыса да, ол намаздың көңілі дұрысталмаса, әлбетте ол намаз болып табылмайды» деп адамның не нәрсеге болса да берік сенімі жүректен терең орын алмаса, ол нәтиже бермейді деген қорытынды жасайды. Екінші, Ыбырай мұсылмандықтың бес парызының бірі ораза тұту, намаз оқу болса, оны да жұртты алдау үшін немесе құдай алдындағы парызымды өтей салып, жұртқа мұсылман болып көрінейінші деген айла-әрекетпен іске асырудың өзі күнә деп түсіндіреді. Үшінші, көңілдегі жақсылық-жамандық ниеттер сол адамның іс-әрекеті арқылы сыртқа көрінеді. Қашан да иман мен дін мәнісін шын көңілдің адалдығымен насихаттағанда ғана ол құдайдың сүйген құлы болады, онсыз тілдің ұшымен дінді өтірік насихаттау күпірлік деп түсіндіреді.

Қазақтың екі бірдей ойшыл ғалымы бұл жерде адам тағдыры адамның өз қолында, талаптанып талпынуда, адал еңбек етуде деп дұрыс философиялық қорытынды жасап отыр.

Оқу-ағарту ісінің дін өкілдеріне кіріптарлығын Шоқан да, Ыбырай мен Абай да қатты сынға алып, айқын антиклерикалдық бағытты ұстанды.

Орыс үкіметінің қолдауына сүйенген татар молдалары қазақ балаларының сауатын ашып, адамгершілікке тәрбиелеудің орнына оларды шын мәнінде азғындық жолға салды. Екіжүзділікке итермелеп пара алу, аңқау елді алдап күн көру әдетке айналды. Шоқан өз сынын ең алдымен орыс үкіметіне бағыттады. Патша саясаты қазақ даласында исламның үстем болуын көздеді. Құлқынның құлына айналған дүмше молдаларға бала оқитуды сеніп тапсыру ақылға сиымсыз нәрсе болатын.

«Сахарадағы мұсылмандық туралы» деген мақаласында Шоқан дінбасылары мен молдалардың уағыздары халықтың ойы мен сезімін тежеп, елдік сатынан ажырататынын жазады. «Біздің діни кітапшылдарымыз ертедегі Русь кітапшылдары сияқты өздерінің

халықтық салтынан батыл аластауда. Өзіміздің аңыз, эпос, заң және сот әдет-ғұрыптарын олар киіз кітаптың сорақы атауымен масқаралап, ол біздің пұтқа табынушылық ырымдарды, ойын-сауық пен той-томалақтарды сайтандық дегеннен басқа атпен атамайды», – дейді Шоқан [5]. Ғалымның ойынша, далаға кең тараған әлгіндей келеңсіздіктерге ағарту жұмыстарын жүргізу арқылы тосқауыл қоюға болады.

Дүмше молдалардың надандығы мен дінбасыларының екіжүзділігін әшкерелеу Абай шығармаларында жиі ұшырасады. Абайдың ойымен үндес келетін өлең жолдары Ыбырай шығармаларында да көп кездеседі.

Абайды да, Ыбырайды да оқу-білім мен тәрбие мәселесі жиі толғандырады. Абайдың «Қара сөздеріндегі» өнер, білім, ғылым, адамгершілік жөніндегі пікірлері оның ағартушылық көзқарасын жан-жақты аша түседі. Артта қалған мешеу елінің тағдырын ойлап ақынның жаны күйзеледі. Халықтың мәдениет пен өнерге талпынуы, ақыл-ойының құдіреті қандастарын озық елдер қатарына қосады деп үміттенеді ойшыл. «Сократқа у ішкізген, Ионна Аркті отқа өртеген, Ғайсаны дарға асқан, пайғамбарымызды түйенің жемітіне көмген кім? Ол – көп, ендеше көпте ақыл жоқ. Ебін тап та жөнге сал» (Абай 1986а:100) Халықты тобырға айналдырмас үшін ел болашағы жастарды оқыту қажет және оларға ана тілінде дәріс беру керек дейді Абай. Өйткені ол кездегі оқу жүйесі баланың ұғымына ауыр тиетін араб, парсы тілдерін үйренуге негізделген еді. «Әуелі мал табу керек, онан соң ғараб, парсы керек», - дегені сол уақыттың шындығын дәл бейнелейді [3].

Абайдың ойынша ағартудың өркендеуі қоғамның даму дәрежесіне байланысты. Себебі, адам баласы тұрмыс тауқыметінен арылып, ертеңгі күнін уайымдайтын шақ туғанда ғана мәдениет пен білімге ұмтылар еді. Абай күн көрістің, мал табудың, мақсатты өмірдің жолын орыс ғылымы мен мәдениетінен іздейді. Орыстың тілі, мәдениеті мен өнері көкірек көзін ашатын дүниенің кілті дейді ол. Орыс тілін жете меңгерген Абай сол арқылы әлем әдебиетінің бай қазынасымен, Гете, Байрон поэзиясымен, Сократтан бастап Европаның ғылыми-философиялық мұраларымен танысады. Ұлы ақын елді орыс тілін үйренуге шақыра отырып, орыс чиновниктерін көргенде, құрдай жорғалайтын жағымпаздықтан сақтандырады. Ондай қылықты надандықтың бір көрінісі деп білді.

Адамның көп білсем, үйренсем деген талабы қажымай-талмай еңбектенуді қажет етеді. Оқу мен білімге құштар шәкірттердің жігері мұқалмас үшін олардың тілек-талаптары да ескерілуі тиіс. Ата-аналар мен молдалардың балаларды зорлап үйретпек болған оқуы оларды ығыр етеді дейді Абай.

Оқу-ағарту мәселесінің түйіні Абайдың ойынша, үкімет пен оның бөлетін қаржысына байланысты шешіледі. Олай болмаған жағдайда жақсы тілек сөз жүзінде қалмақшы. Ағартушының қырық бірінші «қара сөзі» тәрбие жайы мен ел билеушілерге арналады. Жастарды ғылым мен білімді үйренсін деп күштейтін, қолында билігі, есепсіз байлығы бар адам керек дейді ол. Абайдың бұл ойы еуропалық ағартушылардың «оқымысты монарх» идеясымен үндес келеді.

Қырық бірінші сөзінде Абай өзінің екі ойын айтады: «Қазаққа ақыл берем, түзеймін деп қам жеген адамға екі түрлі нәрсе керек.

Әуелі – бек зор өкімет, жарлық қолында бар кісі керек...

Екінші – ол адам есепсіз бай боларға керек»...[3]

Ғылымның қай саласынан болсын хабары мол ұл-қыздарды оқытып шығарса, сонда ғана қазақ елінің түзу жолға түсетінін айтады. Бірақ халықты қорқытатын күш ешкімде жоқ, оларды көндіретін дәулетте жоқ деп өкінді Абай.

Ұлы ағартушы Ыбырай өзінің прогресшіл ойларын қазақ даласында мектеп ашу ісіне, оқу жүйесін жақсартуға жұмсады.

Бұл дәуірдегі өкіметтің ұстанып отырған саясаты бойынша Патшалық Ресейдің «Бұратана» елдерге әкім етіп тағайындаған отаршыл билеуші аппаратының үгіт саясатын православие шіркеуінің дін басшылары жүргізді. Олар мүмкін болғанша қазақ жастарын орысша оқыта отырып, өз ұлтының дінінен, тілінен, салт-дәстүрінен мүлде бездіріп орыстандыру – шоқындыру саясатын көздеді.

Ыбырай 1857 жылы Орынбордағы жеті жылдық мектепті үздік бітіріп шығысымен, өзі атқарған тілмаштық, оқытушылық, инспекторлық қызметтерінің бәрін халық ағарту ісіне арнады. Қазақ халқының келешегі тек өнер-білімде деп түсінген Ыбырай өз ойын іске асыруда екі бірдей кертартпа күшпен алысты. Оның бірі қазақ даласындағы Ислам дініне негізделген қазақ балаларына христиан дінінің заңдарын оқытуды көздеген миссионерлік саясат еді.

Ыбырай өзінің орыс достарына жазған бір хатында: «Молдалар, өздерінің адам басын қатыратын ерекше қасиеттерінің үстіне, қазақтың табиғи тілін де бұзып жүр. Біздің елімізде молда дегендер өте көп жайылып барады. Оларды қазақ арасынан қуып шығуға ешқандай мүмкіндік жоқ, өйткені, молданың абыройына тілі тиген кісі қазақ арасындағы бастықтарға сол бойда-ақ кәпір болып көрінеді. «Мәселенің мәнді жері – қазақтарға татар фанатизмінің ықпалын тигізбеу қазақтардың білім алуына оның кесірін тигізбеу ғой. Осындай ықпалдан құтылу үшін бірте-бірте, бірақ шын құтылу үшін мазмұны балалардың білімін көтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды жұрт бірден қолға алып оқиды, бұл кітаптар, татар кітаптарымен қатар, зор күш болар еді» деп өзінің шынайы ағартушылық идеяларын шәкірттерді ана тілінде оқыту арқылы іске асыруды мақсат етті.

Өзінің ағартушылық, тәлімгерлік ісінде Ыбырай талай қиыншылықтарға кездесті. Оның елден қаржы жинап, орыс-қазақ мектептерін ашып, дүниетану пәндерін оқытуды енгізіп, мәдениет атаулыны насихаттағанын көре алмай өшіккен қожа-молдалар ел ішінде оны «Шоқынған кәпір» деп өсек таратса, енді біреулері 1884 жылы Ішкі Істер Министрлігі мен Орынбор Генерал-губернаторына «Үкіметке қарсы ойы бар», «Социалист» деп арыз жазып, каралауға дейін барды.

Ыбырай болса өзі ашқан орыс-қазақ мектептерін миссионерлік бағыттағы жат пікірден де, жаттамалы шығыстың діни оқуынан да қорғап бақты. Жастарға шынайы білім беретін дүниетану пәндерді (жаратылыстану, география, тарих, есеп т.б.) оқытуды іске асырды. Қазақ қыздарына арнап мектеп-интернат ашу, қолөнер училищесін ашу ісін қолға алды.

Ол орыс-қазақ училищелерінің шәкірттерін сол кездегі прогрессивтік, гуманистік идеяда жазылған К.Д. Ушинскийдің «Балалар дүниесі», Л.Н. Толстойдың «Әліппе және оқу кітабы», Б.Ф. Бунаковтың «Әліппе мен оқу құралы», Тихомировтың «Грамматиканың элементарлық құралы» атты оқу құралдарын пайдалануды ұсынды.

Алдыңғы қатарлы орыс педагогтарының гуманистік идеяда жазылған осы құралдарын басшылыққа ала отырып, қазақтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлеріне негізделген екі оқу құралын («Қазақ хрестоматиясы», «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы») 1879 жылы жазып, бастырып шығарады.

Хрестоматияға Ыбырай, біріншіден, қазақ халқының Қара батыр, Байұлы, Жиренше шешен, Тазша бала туралы ертегі, аңыз-әңгімелерін енгізсе, екіншіден, өзінің «Бай баласы мен жарлы баласы», «Таза бұлақ», «Әке мен бала», «Асыл шөп» т.б. ғибратқа, өсиетке құрылған дидактикалық әңгімелері мен өлеңдерін, үшіншіден, «Талаптың пайдасы», «Бір уыс мақта», «Зеректік» т.б. орыс, батыс классиктерінің тәлімдік мәні зор әңгімелерін аударып енгізді.

Ол қазақ жастарын оқытып-тәрбиелеу мәселесін ең басты мәселе деп қарады. Халық үшін қызмет ететін білімді адамдардың қатарын көбейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға болады, сондықтан жастарды оқытып-тәрбиелеуден, тәрбие ісінің күдіретінен артық еш нәрсе жоқ – деп түйді Ыбырай.

Ыбырай кейбір орыс чиновниктері ойлағандай «қазақтардың ұры» және «қарақшы, көшпелі, тағы халық» емес, «өзіндік мәдениеті бар халық» екенін білдіру үшін қазақтың салт-дәстүрін арнайы зерттеп очерк жазған. Қазақтың салт-дәртүрі атаулыны жан-жақты зерттеп жинақтаумен бірге әр ауыл мен болыс басына мектеп ашып, мектеп жанынан монша, кітапхана салып қайтсем қазақ елінің көзін ашамын деп арпалысқан Ыбырай «қазақ халқы деген оқу-білімге сусап отырған халық; әттең бұл іске оқыған адамдардың жаны ашымайтыны есіңе түскенде кейде күйінесің» – деп [8] ел билеуші орыс әкімдеріне қатты реніш білдірген. Ыбырай орыс мәдениетінен нәр ала отырып, патша үкіметінің отарлау саясатына, патша чиновниктерінің қарапайым халыққа жасап отырған қысымына ашық қарсылық білдірген.

Әдебиеттер:

1. Ш. Уалиханов (1985) Таңдамалы. – Алматы
2. Ч.Ч. Валиханов (1984) Собрание сочинений в 5- ти томах. Т1. – Алматы:
3. Абай (1986) Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы.
4. К.Д. Ушинский (1948) Сборник сочинений. Т IV. – Москва.
5. Ы. Алтынсарин (1884) Үш томдық шығармалар жинағы Т II. Қазан.

Тутинова Н.Е.
«Дінтану» мамандығының PhD докторанты
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мейірбаев Б.Б.
филос., ф.к., доцент
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Бағашаров Қ.С.
PhD доктор, аға оқытушысы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ КОНФЛИКТІЛЕРДІҢ ТУЫНДАУЫНА ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

1991 жылы тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін қабылданған «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» [1] Қазақстан Республикасының заңы көршілес ТМД мемлекеттері кеңістігіндегі сол кездегі ең алдыңғы қатардағы заң болды деуге болады. Осы қабылданған заңдардан кейін республикада әр түрлі діни ағымдар пайда болып, шетелден келген миссионерлер де көбейе түсті. Бұған қоса, көптеген жастарымыз діни білім аламыз деп өзге мұсылман мемлекеттеріне ағылып кете бастағандығын да айта кеткен жөн. Барған мемлекеттердегі діни оқу орындары қай бағытта діни білім беретіндігі аса ескерілмеді. Осы себепті дәстүрлі діни бағытынан өзгеше дәстүрлі емес діни бағыттарға бұрылып кетіп жатты. Осындай жағдайлардың бірі ел ішіндегі тыныштықтың бұзылуына әкеліп ұрындырды. Осыдан келіп Қазақстан үкіметі 2011 жылдың 11 қазанында «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» [2] заңын қабылдады, ал діни мәселелерге байланысты жұмыстарды «Қазақстан Республикасының Дін істері агенттігі» реттейтін болды. Заңның қабылдануымен Қазақстан аумағындағы барлық діни конфессиялар мен діни бірлестіктер қайта тіркеуден өтуге міндеттелді. Діни бірлестіктердің кейбірі дін арқылы жақсылықты уағыздаймыз деп, «жақсылыққа» апарар жолды террормен іске асыруды көздеп, Қазақстанның ұлтаралық бірлігін бұзуды көздеді.

Қазіргі әлемде діни конфликтілер – жалпы адамзат мәселесіне айналды. Аталмыш құбылыс күрделі әрі біртекті емес. Оның күрделілігі мен қиындығы және оған қарсы тиімді әдістердің дайындалмауы «экстремизм» ұғымын түрлі таным түсінікте қабылдауға ықпал етті. Жоғарыда аталғандай, атеисттік идеологияның ықпалынан босағаннан кейін қоғамның діни сұранысы бірден ұлғайғанымен, оны қабылдау тәжірибесі жетілмеген еді. Қоғам мен діннің ашық түрде әрекеттесуінің нақты үлгісі қалыптасып үлгермеді. Мемлекеттің дін саласына қатысты саясаты бейтараптылық сипатта болуы, ал дін саланы реттеуші діни институттардың қалыптасуы мен діни және дінтанушы мамандардың болмауы секілді бірқатар себептерді көрсетуге болады. Қазақстанның геосаяси орналасуы да діни экстремизм көрінісінің орын алуының маңызды факторы болып табылады. Осы тұста ел аумағында орын алған діни экстремизм мен терроризм құбылыстары сырттан енген «кірме» сипатта екендігін атап өткен жөн. Орталық Азия болғандықтан осы аймақта болып жатқан үдерістерден тыс бола алмаймыз. Алдымен, ол исламның пәрменденуі және ислам басты дін ретінде танылған

СОДЕРЖАНИЕ

Құттықтаулар	3
Гарифиолла Е.	6
Абдрахманов С.М. Kazakistan'daki Protestan Kiliseler	10
Айтбеков Т.Б. Имам Ғазали іліміндегі адамгершілік құндылықтардың діни мәні	14
Агибаев А.Б. Важность хадисоведения	17
Алейников М.В. Проблема человека и гуманизма в философии Ф. М. Достоевского и Абая Кунанбаева	20
Алпысбай М.А. Діни сананы зерттеудің теориялық-методологиялық негіздері	24
Алтынбаева Р.А., Бегалинова К.К. Жүсіп Баласағұғидың, Махмуд Қашқаридың «адам – әлем» мәселесіне көзқарастары	28
Альджанова Н.К., Байжұма С. Адам капиталы теориясының қалыптасуы мен даму тарихы	31
Альджанова Н.К., Болатханова А.Б. Еуропалық Одақтағы дінаралық диалог	34
Асанова С.С. Қазақстандағы неопаганизмнің діни-әлеуметтік астарлары	38
Ашилова М.С., Бегалинова К.К. О специфике мифологического сознания	43
Әбубәкірова А.Е. Қазіргі Батыс Еуропа елдеріндегі саяси-әлеуметтік үрдістерге исламның ықпалы жайлы дискурс	46
Бағашаров К.С., Мұхамеди М.И. Экзистенциализм деген не?	50
Байтенова Н.Ж., Жетпісбай Н.Ж. «Жусан» операциясы: Сириядан оралғандардың өткені мен бүгіні	53
Байтенова Н.Ж., Камалова Ф.Б., Қаңтарбаева Ж.О. Қазақ даласындағы «киелі жерлер» ұлттық өзіндік сананы айқындау факторы ретінде	57
Байтенова Н.Ж., Шойбек Б.М., Трансформация и радикализация деятельности религиозных организации в условиях глобализации	61
Бегалинова К.К., Алтынбаева Р.А. Жыраулардың діни көзқарасын қазақ философиясымен ұштастыру	66
Бегалинова К.К., Ашилова М.С., Бегалинов А.С. Философия культуры: сущность и особенности... 70	
Бегалинова К.К., Табашев Г.М. Діни толеранттық пен конфессиялардың сұхбат мәселесі	73
Бектенова М.К. Исламская идентичность и вопросы духовной безопасности в современном Казахстане	76
Бишманов К.М. Исламофобия – как фактор, дестабилизирующий межконфессиональное согласие и веротерпимость	80
Бозарова Ф.Г. Антропоморфизм – специфика религиозной концепции Иммануила Канта	82
Борбасова К.М. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіндегі дінтану мамандығының қысқаша тарихы	86
Борбасова К.М., Калдыбаев М.М. Пайғамбар істемеген істердің барі барлығы харам ба?	88
Борбасова Қ.М., Қонысбекқызы Ү. Ислам дініне дейінгі және кейінгі қазақ даласындағы «Тәңірлік» сенім	91

Габитов Т.Х., Батжанова А.А. Религиоведение как направление науки во взаимодействии с культурой.....	96
Габитов Т.Х., Зейнуллин Р.Б. Жаһандану дәуірінде этнобағытталған бұқаралық ақпарат құралдарын дамытудағы мәдени туризмнің рөлі	100
Габитов Т.Х., Құрманалиева А.Д. Дін мен дәстүр мәдени феномен ретінде	103
Габитов Т.Х., Осербаяев Е. Әлеуметтік желілердегі кибермоббинг немесе сана манипуляциясы.....	110
Ержанова А.Н., Аймухамбетов Т.Т. Мистические учения в условиях 21 столетия: аналитический обзор	113
Есекеева Э.Ф. Religious motifs in the creativity of avant-garde “Kyzyl Tractor” art group	117
Затов Қ., Алдиярова Ж. Дін және құқық	121
Иаков И. Религиозное воспитание и профессиональное образование в годы воинственного атеизма и гонений на Церковь (на материале архива ДП Жамбылской обл.).....	125
Исмагамбетова З.Н., Женсенбаева М.А. Қазақстандағы киноның дамуы.....	129
Исмаил Н.О. Религия и социальная помощь человеку	132
Карыбаева А.Н., Курманалиева А.Д. Компенсаторное общение как способ гармонизации коммуникативного мира личности	135
Карибеков Р.О. Важность семейных отношений в исламе.....	140
Кельдинова А.Б., Жандосова Ш.М. Діни экстремизм мен терроризмнің идеялық негіздері	143
Кокумбаева Б.Д. Тенгрианский тип культуры.....	146
Кулсариева А.Т., Жанбобеков С. Музыкадағы есте сақтау қабілеті	150
Кусаинов Д.К., Аюпова З.К. Культурная идентичность как основа политики межконфессиональных отношений.....	152
Құрманалиева А.Д., Есдәулет Е. Дінтану саласында мәтуриди ілімін зерттеудің маңыздылығы.....	156
Мустафина Ж.Д., Борбасова Қ.М. Айқыштың символдық мәні және оның православие дінінде қолданылы.....	160
Мұқан Н., Билекен С.Қ. Діни іс-әрекеттерге ақпараттық технологиялардың әсері.....	168
Мұқан Н., Жеңімпаз Е. Ақыт шығармаларындағы ұлттық, отаншылдық дүниетаным	171
Мұқатаева С.А. Абай және дін	178
Назарбек Қ.Ж. Діни сауаттылықты қалыптастыруда дінтанудың орны.....	181
Наурызалиев И.Р., Жамашев А.Ш. Құран Кәрімдегі сабыр сөзінің ұғымы.....	185
Наурыз Г.О., Аймухамбетов Т.Т. Аналитическое исследование труда Ч. Ломброзо «Гениальность и помешательство»	189
Нукасов Е.С., Мухитдинов Р.С. Рухани жанғыру аясында Қалқаман Саринның «Алладан басқа тәңір жоқ, Мұхаммед Оның елшісі» термесыне исламдық талдау	191
Нұрмұратов С.Е., Қасабекова Е.Қ. Қоғамдағы зайырлылық құбылысының құқықтық негіздері.....	199
Пошаев Д.К., Пошаев М.Д. Әдіснама, теория және практиканың өзара байланысы	202
Раев Д.С. Қазақ билерінің саяси мәдениетін зерттеудің методологиялық негіздері.....	206
Рысбекова Ш.С., Сарсембаев Р.М. Ислам в независимом Казахстане: основные периоды	210
Сағындықов Б.С. Ислам дініндегі «Асхабу суффа сахабалары.....	216
Сайлаубекқызы А., Нысанбаев А.Н. Қазақстандықтардың дінді институт ретінде қабылдауы.....	220

Сақан Д.Д., Бағашар Қ.С. Исламдағы «дарул ислам» және «дарул харб» ұғымдары.....	224
Сандыбаев Ж.С. Әбу Хамид әл-Ғазалидің «Ихия‘у улум ад-дин» шығармасындағы этика философиясы.....	233
Сапаров Б.Ж., Абжалов С.У. Политико-правовые механизмы регистрации религиозных объединений как ответ Республики Казахстан современным вызовам.....	237
Сапарова Д.Р., Канагатова А.М. Kazakhstani teenagers' identity in Internet	242
Сатершинов Б., Жүзей М. Қазақстандағы ислами және исламтанулық білімнің тарихы мен заманауи үрдістері	247
Сейтахметова Н.Л., Турганбаева Ж.Ж. Проблематизация исламоведческого знания в исторической ретроспективе и современности.....	252
Сейдахметов Б.К. Дін философиясы – дінтану ғылымының жаңа саласы ретінде	257
Симтиков Ж. Вопросы религиозного самоопределения молодежи в контексте регионального сообщества	259
Скурыдин Ю. Закономерность изменений внутри протестантизма	263
Сырғакбаева А.С. Возможные сценарии взаимодействия цивилизаций в XXI веке	267
Табашев Ғ., Бегалинова К.К. Ислам діні конфессияаралық диалогты қолдай ма?.....	272
Тлеубердиев Б.К. Әбу ханифа тағылымы.....	274
Тойғылы Д.Ә. Ислам ілімдерінің Фихк саласының алғашқы мектебі Әбу Ханифа мазхабы.....	278
Тулупова М.А. Система исламского образования в Узбекистане в годы независимости по настоящее время	281
Тунгатова Ұ.А. Қазақ даласындағы алғашқы ағартушылық тәжірибе	284
Тутинова Н.Е., Мейірбаев Б.Б., Бағашаров Қ.С. Әлеуметтік-мәдени конфликтілердің туындауына әлемдік және аймақтық жағдайлардың әсері	289
Умаров С.Р. Созидательные теории как основа развития культуры.....	294
Утебаева Д.С., Жұбанышов А.Ш. Айтыс өнеріндегі діни коммуникацияның ролі.....	296
Утпенев Н.Т., Альмухаметов А.Р., Ғылымбек М. Ислам ғылымындағы «дағуат» ұғымының анықтамасы және лексикологиялық мәні.....	300
Хизметли С. Қазақстанда ислам дінін үйрету тәсілдері	305
Чалгымбаев Е.Б., Рысбекова Ш.С. Суфизм и Накшбандийский тарикат	311
Шакимова Л.С. Психологические особенности манипилирования сознания молодого человека в деструктивных религиозных сектах	316
Шамсудинова Р.В. Езидский вопрос исламского халифата	321
Шаронова Н.М. The Power of Religion in the Public Space	324
Шоқай Е.К. Отандық дінтану ғылымындағы деструктивті ағымдар мәселесі.....	326
Шәри И.И., Досхожина Ж.М. Мифология мен фольклордағы кейіпкер архетиптері	329
Әдилова М.М., Бегалинова К.К. Об особенностях дефиниций понятий терроризм и террористический акт.....	334
Эргашева Ю.А., Бегалинова К.К. Об особенностях философско-религиозного учения ходжа Ахмеда Яссави	337

Ғылыми басылым

**«Дінтану» мамандығының 20 жылдығына арналған
«ДІНТАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ОНЫҢ
ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

16 қараша 2019 жыл, Алматы қ.

ИБ № 13169

Басуға 12.11.2019 жылы қол қойылды. Формат 60x84 1/8.

Көлемі 27,3 б. т. Тапсырыс №7510 . Таралымы 50 дана.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.

Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.